

**МОВЛЕННЄВИЙ ПОРТРЕТ ПЕРСОНАЖІВ, ЯКІ ВІДПОВІДАЮТЬ
АРХЕТИПУ «ГОРГОНА»
(У ФІЛЬМІ Т. БЕРТОНА *ALICE IN WONDERLAND*)**

Бережна М.В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету
м. Кривий Ріг, Україна*

Розвідку присвячено особливостям формування мовленнєвого портрета кіноперсонажів у залежності від їх архетипу. Наразі досліджень, у яких розглядається взаємозв'язок між архетипом персонажа і його мовленням, порівняно мало. Роботу виконано на матеріалі фентезі-фільму Т. Бертона *Alice in Wonderland* (2010 р.) за однойменною книгою Л. Керрола. За визначенням І. Зубавіної, кіноархетипіка – поняття, що характеризує загальні принципи адаптації, презентації, інтерпретації та функціонування архетипів у кінематографі; архетипіка поєднує архетип та кіно, де архетип це – «первообраз», первинна форма для наступних утворень, своєрідна матриця, яка, насичуючись конкретним змістом, отримує одне з безлічі можливих втілень, перетворюючись на архетиповий образ. Кіно – мистецтво, яке, поєднуючи канони образотворення (образну систему літератури, театру та образотворчого мистецтва), стає у ХХ–ХХІ ст. однією з провідних сфер трансляції архетипових мотивів і образів [1, с. 76].

Вважаємо, що мовленнєвий портрет персонажів слугує засобом безпосереднього вираження їх психологічних особливостей, а ті своєю

чергою формуються у загальних рамках архетипів. Очевидно, що комуніканти обирають стилістичні засоби мовлення коли реалізують свої комунікативні наміри, і цей вибір виражає їх характер та особистість [2, с. 107], а слухачу дозволяє скласти враження про мовця [3].

Роботу присвячено порівнянню особливостей мовлення Червоної Королеви та Леді Ескот як типових персонажів, які відповідають архетипу «Горгона». За основу визначення архетипів обираємо розгорнуту класифікацію архетипів В. Шмідт, в якій дослідниця розрізняє сорок п'ять видів персонажів за їх психотипом [докладніше див. 4]. Серед характеристик архетипу «Горгона» (*Gorgon*) авторка зазначає такі: персонаж не знає докорів сумління; вершить швидко (і як правило несправедливе) правосуддя; може бути засліплена гнівом; у відповідь на образу реагує емоційно та надмірно; поводить як диктатор; вважає, що правді та закону не місце на полі бою; має у минулому давнішню психологічну травму чи глибоку образу; легковажна, агресивна, непостійна та дратівлива [4, с. 37-38].

Детально мовленнєвий портрет Червоної Королеви розглядається у попередній роботі [5], тому тут зупинимося на особливостях мовлення Леді Ескот, а саме на елементах, які були визначені як провідні для формування психолінгвістичного портрета персонажа, який відповідає архетипу «Горгона». Якщо Червоній Королеві належать 70 реплік у фільмі, то Леді Ескот тільки 13. Нерівна кількість реплік визначається значущістю персонажів для сюжету. Червона Королева – головний антагоніст історії, уособлення зла, з яким необхідно боротися усім мешканцям Дивокраю; за кількістю реплік вона поступається лише Алісі (191) та Капелюшнику (72). Леді Ескот – другорядний персонаж, яка втілює Червону Королеву в реальності Аліси. Однак, на вибраних репліках можна прослідкувати повторюваність визначених рис.

1) *Використання окличних речень.* У репліках Червоної Королеви частотне використання окличних речень: 44 зі 116, що складає 38%; у репліках Леді Ескот відповідно 8 з 30 (27%). Слід зазначити, що в усіх випадках персонажі виражають негативні емоції: роздратування, гнів, нетерплячість, образу:

Lady Ascot: At last! We thought you'd never arrive. Alice, Hamish is waiting to dance with you. Go![6, 0:04:37].

Для порівняння: у мовленні інших жіночих персонажів з таким самим соціальним статусом кількість окличних речень складає тільки 18% (7 речень із 38), при цьому персонажі виражають як негативні, так і позитивні емоції (захоплення, схвалення).

2) *Використання директивів.* Серед реплік Червоної Королеви частотне використання ін'юнктивів (переважно у вигляді речень з дієсловом у наказовому способі, модальним дієсловом або бездієслівних наказових речень) – 34 речення зі 116, що становить 29%. У мовленні Леді Ескот

цей показник дорівнює 13% (4 з 30). В обох випадках переважають прямі мовленнєві акти, втім у мовленні Леді Ескот бачимо і непрямі мовленнєві акти для вираження своєї волі (додатково 10%). Формально вони є реквестивами, але фактично в адресатів немає вибору окрім як виконати її побажання:

Lady Ascot: Alice dear, shall we take a leisurely stroll through the garden? Just you and me? [6, 0:08:12].

3) *Використання квеситивів.* У мовленні Червоної Королеви частотним є використання прямих запитань, які вимагають відповіді – 26 зі 116 речень (22%). Це свідчить про звичку завжди отримувати бажане, нестриманість у спілкуванні, порушення норм ввічливості. У репліках Леді Ескот квеситиви складають 20% (6 питальних речень із 30).

4) *Використання займенників.* У мовленні обох персонажів переважає займенник другої особи you (відповідно 22 та 10 випадків), адже значна кількість їх запитань спрямована до інших учасників комунікації. Також слід відзначити частотне використання займенника першої особи однини I (відповідно 13 та 3 одиниці), що говорить про егоцентризм персонажа, концентрацію уваги на собі та власних бажаннях. Інші займенники маловживані, їх кількість не перевищує чотирьох одиниць.

5) *Використання оцінної лексики.* Використання негативних оцінних та неполіткоректних лексем, що реалізується в експліцитних висловлюваннях є характерним і для Червоної Королеви, і для Леді Ескот:

Lady Ascot: Ugly grandchildren [6, 0:08:26]... Imbeciles! [6, 0:08:32]... Nasty things [6, 0:08:53].

Це свідчить про нестриманість і неввічливість, презирливе ставлення до оточуючих, різке судження і впевненість, що тільки їх точка зору є правильною.

Цікаво, що в одному з випадків формується гра слів:

Lady Ascot: Do you know what I've always dreaded?

Alice: The decline of the aristocracy?

Lady Ascot: Ugly grandchildren. But you're lovely. You're bound to produce little... Imbeciles! The gardeners planted white roses when I specifically asked for red! [6, 0:08:21].

Бачимо, що початок фрази передбачає логічне завершення у вигляді іменника з позитивним значенням, адже Леді Ескот говорить про власних гіпотетичних онуків. Втім, вона не закінчує думку, різко змінюючи тему. Це вкотре говорить про легковажність персонажа, надмірну емоційність, концентрацію на власному сприйнятті світу. У поєднанні ці два речення утворюють гру слів, яка негативно характеризує персонаж, адже тут бачимо формально негативне ставлення до об'єктів, які зазвичай мають викликати позитивні емоції.

б) *Використання емотивних лексем.* Для Червоної Королеви характерним є використання лексем на позначення позитивних емоцій у

відношенні до об'єктів, які у середньостатистичного глядача викликають відразу чи страх. У мовленні Леді Ескот ця риса реалізується так:

Lady Ascot: You should know that my son has extremely delicate digestion...If you serve Hamish the wrong foods, he could get a blockage [6, 0:08:57].

Тема фізіологічних проблем з перетравлюванням їжі формує негативне сприйняття персонажа глядачем. Тут же бачимо висловлювання негативного ставлення до білих кроликів, які в уявленні середньостатистичного глядача виглядають як гарні, привабливі тваринки, улюбленці дітей:

Lady Ascot: Nasty things. I do enjoy setting the dogs on them [6, 0:08:53].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що для персонажів, які відповідають архетипу «Горгона» у досліджуваному матеріалі, характерні окличні речення для висловлювання гніву, роздратування, нетерплячості, образи; прямі та непрямі директиви; прямі квеситиви; лексеми на позначення позитивних емоцій відповідно до об'єктів, що викликають у глядача страх або відразу і навпаки, лексеми на позначення негативних емоцій щодо об'єктів, які переважно викликають позитивні відчуття; оцінні та неполіткоректні лексеми; займенник першої особи однини. Певні розбіжності у статистичних показниках кількості окличних речень та директивів визначаються різницею у соціальному статусі та функції персонажів: Червона Королева – монарх, що одноосібно править країною, по суті узурпатор. Вона – дійова особа уявної країни, країни мрій і фантазій, тому події, які відбуваються за її участі, мають сприйматися як дещо нереальні, подібні до казки. Цьому сприяють нереалістичні пейзажі та персонажі; відповідно і мовлення цих персонажів дещо сюрреалістичне, гіперболізоване. З іншого боку, Леді Ескот – дама із вищого суспільства Великобританії, яка живе у реальному світі, отже її мовлення має відповідати певним правилам і нормам поведінки того часу. Цим зумовлюється використання непрямих мовленнєвих актів та нижчий показник окличних речень.

Зазначені одиниці формують образ агресивної та дратівливої героїні, яка не знає докорів сумління, вважає свою думку єдиною правильною, різка у судженнях, на образі реагує емоційно та надмірно.

Література:

1. Зубавіна І. Кіноархетипіка як ядро екранного наративу. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого*. 2015. Вип. 16. С. 75-83.

2. Walker, M., Lin, G., Sawyer, J., Grant, R., Buell, M., & Wardrip-Fruin, N.. Murder in the Arboretum: Comparing Character Models to Personality Models. *Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence and Interactive Digital Entertainment*. 2011. 7(2). P. 106-114.

3. Rapp D., Gerrig R., Prentice D. Readers' Trait-Based Models of Characters in Narrative Comprehension. *Journal of Memory and Language*. 2001. 45 (4). P. 737-750.
4. Schmidt V. The 45 Master characters. Cincinnati, Ohio: Writers Digest Books, 2007. 338 p.
5. Бережна М.В. Червона Королева vs. Біла Королева: мовленнєвий портрет (у фільмі Т. Бертона *Alice in Wonderland*). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. Одеса, 2021. № 50. (у друці).
6. *Alice in Wonderland / Аліса в країні чудес* (2010). Режим доступу <https://toloka.to/t100446>